

Alternatív nyelvoktatás. Idegennyelv-tanítás az alternatív pedagógiai koncepciókban

© **Langerné Buchwald Judit**

Pannon Egyetem Neveléstudományi Intézet, Pápa

buchwald.judit@gmail.com

Az idegen nyelvek oktatásának helyzete a közoktatásban a rendszerváltást követő években gyökeresen megváltozott. Az addigi központilag meghatározott idegennyelv-tanulás helyett, ami mind a tanulandó idegen nyelvet, mind a tanulható nyelvek számát, mind pedig a nyelvtanulás idejét előírta a közoktatás számára, lehetővé vált az iskolában elsajátítandó idegen nyelv/nyelvek szabad megválasztása és az idegennyelv-tanulás iskolai keretek közötti megkezdésének meghatározása az egyes iskolák szintjén. Tanulmányunkban két, a magyar közoktatási rendszerben meghatározó alternatív pedagógiai program idegennyelv-tanítással kapcsolatos koncepciójának elemzésére vállalkozunk azzal a céllal, hogy képet adhassunk az idegennyelv-oktatás területén a hazai közoktatásban tetten érhető alternatívákról. A magyarországi közoktatásban szerepet vállaló alternatív programok közül a Waldorf-pedagógia programját és az Értékközvetítő és képességfejlesztő programot választottuk.

Az Értékközvetítő és képességfejlesztő program és a Waldorf-pedagógia idegennyelv-tanítási koncepciója

Az Értékközvetítő és képességfejlesztő program és a Waldorf-pedagógia idegennyelv-tanítási koncepcióját a következő szempontok alapján vizsgáltuk:

- A programok idegennyelv-tanításával, -tanulásával kapcsolatos koncepciójának alapjai
- az idegennyelv-tanítás megkezdésének ideje,
- a tanulandó idegen nyelv/nyelvek és a nyelvválasztás szempontjai,
- az egységesség és differenciáltság megjelenése az idegen nyelvek tanításában,
- az idegennyelv-tanítás intenzitása.

Végül pedig az Értékközvetítő és képességfejlesztő program és a Waldorf- iskolák kerettanterve alapján bemutatjuk az idegen nyelv tanítására vonatkozó koncepciók gyakorlati megvalósulását a jelenlegi iskolai praxisban.

Az Értékközvetítő és képességfejlesztő program idegennyelv-tanítási programja

Az Értékközvetítő és képességfejlesztő program (ÉKP) keretein belül az anyanyelvi kommunikációs alapozottságú idegennyelv-tanítási programot dolgozták ki Zsolnai József és munkatársai a 80-as években a Törökbálinti Kísérleti Iskolában. Az ÉKP idegennyelv-tanítási programjának az alapját a Nyelvi, irodalmi, kommunikációs program (NYIK) adja, a kidolgozása során a NYIK pedagógiai elveit és az alkalmazása során szerzett tapasztalatokat használták fel. Ennek megfelelően a NYIK

kommunikatív nyelvszemlélete érvényesült az idegen nyelvek tanításánál is. A nyelvtanítás ebben a felfogásban nem csupán nyelvtan, szavak, idegen nyelven történő írás, olvasás, beszéd tanítását jelenti, hanem a nyelvet kultúrahordozónak is tekinti, és ezáltal az idegen nyelvek tanítása során az adott nyelv kultúrájának a bemutatására is tanuló tevékenységeket szervez (Lizakovszky & Zsolnai, 1997:23).

Az első idegen nyelv tanulásának kezdetét a kisiskolás korra helyezi, de a tényleges kezdőidőpont meghatározását a tanuló egyéni fejlettségének, anyanyelv használati képességének figyelembe vételével egyénhez igazítottan teszi lehetővé. Az anyanyelvi kommunikáció terén jó képességekkel rendelkező tanulók esetében az első idegen nyelv tanulását az első osztály második félévétől indítja. A gyengébb képességű tanulók számára lehetőséget biztosít a későbbi kezdésre, így számukra az egyéni fejlettségi szintet figyelembe véve harmadik vagy negyedik osztályban javasolja a nyelvtanulás indulását (Lizakovszky & Zsolnai, 1997:24). A második idegen nyelv tanulásának megkezdését az ötödik évfolyamtól javasolja 10., illetve 12. évfolyamig azoknak a tanulóknak, aki az idegen nyelvi kommunikáció terén jó képességekkel rendelkeznek (ÉKP tanterve, 2000:13).

Az ÉKP idegennyelv-tanítással kapcsolatos felfogása szerint a nyelvválasztás egyben kultúraválasztás is. Első idegen nyelvként a „hagyományosnak” tekinthető nyugat-európai nyelveket, azaz az angolt, a németet és a franciát ajánlja. Második idegen nyelvként azonban – ami egyben a program egyedisége is – az ezektől a nyelvektől és kultúráktól nagymértékben különböző japán nyelv választását is javasolja azzal a szándékkal, hogy a tanulók a távol-keleti gondolkodásmódot és civilizációt is megismerhessék a nyelven keresztül. A japán nyelv oktatása a Törökbálinti Kísérleti Iskolában zajlott a 80-as években kísérleti jelleggel, ahol a tanulóknak lehetőségük volt arra, hogy a japán nyelv verbális és nem-verbális kommunikációs módjait elsajátítsák, a japán mindennapi és magas kultúrát megismerjék.

A japán nyelv tanulandó nyelvként való választása mellett ki kell emelni a programnak még egy sajátos jellegzetességét, mégpedig hogy a program nem csak a nyelvoktatásban elterjedt idegen nyelvek oktatását tartja fontosnak, hanem célként tűzte ki a Magyarországgal szomszédos népek valamint a Magyarországon élő nemzetiségek nyelvének és kultúrájának megismerését is olyan rövidebb kurzusokkal, amelyekben a tanulók elsajátíthatják a mindennapi kommunikációhoz szükséges korlátozott nyelvi anyagot, de emellett nagyon gazdag országismereti-anyagot is.

Az előzőekből látszik, hogy az Értékközvetítő és képességfejlesztő program a nyelvek széles választékát kínálja a nyelvtanulók számára. A program tantárgyi rendszere alapján azonban a szabadon és kötelezően választandó, illetve választható kategóriákba való besorolással a nyelvválasztás teljes szabadságát korlátozza. Első idegen nyelvként az angol, német és a francia nyelv közül választhatnak a tanulók, 1-3. évfolyamon szabadon, 4. évfolyamtól kötelezően. Második idegen nyelvként 5. évfolyamtól szintén az angol, német és francia nyelvek közül kell kötelezően választani, a japán és latin nyelvek tanulása csak a szabadon választható tárgyak között jelenik meg szintén 5. évfolyamtól (Zsolnai, 1995:119-125).

A holt nyelvek közül a gimnáziumokban javasolja a latin nyelv tanítását, amelynek keretében a nyelven keresztül a tanulók a klasszikus és középkori latin kultúra legjelentősebb alkotóit és alkotásait ismerhetik meg (Lizakovszky & Zsolnai, 1997:29-30).

A differenciáltság több területen is megjelenik az idegennyelv-oktatásban az Értékközvetítő és képességfejlesztő programban, aminek alapja elsődlegesen a képességek alapján történő differenciálás. A program egyrészt lehetőséget biztosít a már előzőekben említett eltérő idejű kezdésre az idegennyelv-tanulás során az

anyanyelvi képességek fejlettségi szintjétől függően. Másrészt az idegennyelvi-kommunikációs képességek fejlettségi szintje alapján az idegennyelv-tanulás teljes ideje alatt a képességek szerinti csoportbontásban tanítja mind az első mind pedig a második idegen nyelvet (ÉKP tanterve, 2000:13).

A nyelvtanulás intenzitására vonatkozóan a program az intenzív és a kevésbé intenzív szakaszok váltakozását javasolja, az óraszám tekintetében a minimális heti óraszámot az idegennyelv-tanítás esetében két órában határozza meg, de javasolja a heti három-öt órában történő nyelvoktatást.

Az Értékközvetítő és képességfejlesztő program tanterve

Az Értékközvetítő és képességfejlesztő program idegennyelv-tanítási programjának gyakorlati megvalósulásába nyújt betekintést az ÉKP tanterve, amely az Élő idegen nyelvek tanulásának-tanításának rendjét szabályozza a program szerint működő iskolákban. Mivel arra ennek a tanulmánynak a keretében nincs lehetőségünk, hogy az egyes iskolák szintjén vizsgáljuk az idegennyelv-tanítási program megvalósulását (a tanított idegen nyelvek kivételével) a tantervet tekintjük olyan kiindulópontnak, amely alapján a tényleges iskolai nyelvoktatásra vonatkozóan megállapításokat fogalmazhatunk meg annak ellenére, hogy maga a tanterv is utal arra, hogy az egyes iskolák a saját pedagógiai programjukban és helyi tantervükben szabályozzák az idegennyelv-oktatás rendjét, és eltérhetnek az ÉKP tantervben megfogalmazottaktól.

Az ÉKP tantervének az Értékközvetítő és képességfejlesztő program keretében akciókutatás során kimunkált idegennyelv-tanítási programmal való összevetése alapján megállapítható, hogy az idegennyelv-tanítási program vizsgált elemeinek többsége változatlan formában kimutatható a tantervben, de bizonyos pontokon eltér a programban megfogalmazott koncepciótól. Az első idegen nyelv tanítását, mint ahogyan az a programban is megfogalmazásra került, a tanterv 3. évfolyamtól teszi kötelezővé, de előtte is biztosítja választható formában a nyelvtanulás lehetőségét, ha ehhez megfelelőek a feltételek az adott iskolában. A második idegen nyelv tanulása pedig 5. évfolyamtól kötelező. A választható élő idegen nyelvekkel kapcsolatban is az eredeti koncepció tükröződik vissza, mivel az angol, német, francia és japán nyelv választására ad lehetőséget azáltal, hogy ezekhez a nyelvekhez kerültek kidolgozásra a tantervek, de igény esetén felvállalja más nyelvekből is a tanterv kidolgozását.

Az idegennyelv-tanítási programtól eltér a tanterv abban, hogy az első idegen nyelv választására javaslatot tesz: az angol nyelv tanítását javasolja első idegen nyelvként, míg második idegen nyelvként javasolja a német, a francia vagy a japán nyelvet, de engedi az ettől az ajánlástól való eltérést is. A tantervben továbbá megfogalmazásra került az a koncepció, hogy az első idegen nyelvet nem célszerű hosszabb ideig tanulni 8-10 évnél, ennek ellenére a tantervet az első idegen nyelvből (jelen esetben az angoltól) 12 évfolyamra kidolgozták. Míg második vagy harmadik idegen nyelv tanulását (németet és franciát) csak 4-6 évig ajánlja. A japán nyelv tekintettel sajátosságaira kivételt képez, ugyanis azt 12. évfolyamig lehet tanulni.

Az idegen nyelvek tanulására fordított óraszámok tekintetében a tanterv a minimális időkereteket adja meg, amelytől pozitív irányban eltérhetnek az egyes iskolák. A nyelvtanulás intenzitása ennek alapján az évfolyamokon felfelé haladva nő: heti két órát javasol első és második idegen nyelvből az általános iskolai oktatás ideje alatt, míg a középiskolai évfolyamokon heti 3 órát. A japán nyelv esetében, tekintettel annak nehézségére, az általános iskolai évfolyamokon heti 3 órát javasol, 9-12. évfolyamig pedig heti 4 órát.

Egyezés mutatható ki az eredeti idegennyelv-tanítási programmal abból a szempontból is, hogy mind az első mind pedig a második, esetleg harmadik idegen nyelv esetében a nyelvek bontott csoportban történő tanítását javasolja (ÉKP tanterv, 2000:167).

A Waldorf-pedagógia nyelvoktatási koncepciója

A Waldorf-pedagógia nyelvoktatási koncepciója az antropozófia nyelvelméletén és nyelvszemléletén alapul. Eszerint a nyelv funkciója elsősorban nem a kommunikáció biztosítása, hanem az a képessége, hogy az embert körülvevő világot és benne az embert visszatükrözi (Steiner, 2004). Ennek megfelelően értelmezik az egyes nyelvek beszédhangjait és grammatikai struktúráját, melyek mögött felfogásuk szerint ok-okozati összefüggések vannak, és a nyelvek különbözősége is a szemléletmódok különbözőségén alapul. Ennek felismerése adja egyfelől a nyelvoktatás alapját a Waldorf-pedagógiában (Lesznyák & Cs. Czachesz, 1993:52). Másrészt az antropozófia nyelvszemléletét a művészi szemléletmód is áthatja, ezért a nyelvtanulást művészi tevékenységként is értelmezik. A nyelv e szemléletmód szerint művészi alkotás, melynek formáját a nyelvtan adja. Az idegen nyelv tanulásával ebben az értelemben egy másfajta gondolkodásmódot és szemléletmódot is elsajátít az ember, egy másik népet és másik kultúrát is megismer. Természetesen nem hanyagolja el a nyelvtanítás során azt a tényezőt sem, hogy a nyelv kommunikációs eszköz, de a nyelvoktatás során a hangsúlyt elsődlegesen nem erre a funkcióra helyezi, hanem a nyelvtanítás egyik részfeladatként értelmezi.

A Waldorf-pedagógia koncepciója alapján a nyelvoktatás 12 évét egységesen jellemzi a beszélt nyelv és az irodalmi nyelv elsődlegessége, az írott és a hétköznapi nyelvvel szemben. Mint ahogyan az a Waldorf-pedagógiában más tárgyak esetében is érvényes, nem használnak az idegen nyelvek oktatásánál sem tankönyveket, mivel a tankönyvek nem tudják figyelembe venni a nyelvtanulók fejlettségi szintjét. A tankönyv helyett könyveket használnak, amelyek idegen nyelvű irodalmi szövegeket tartalmaznak (Lesznyák & Cs. Czachesz, 1993:53). A nyelvoktatás érdekessége, hogy kivételt képez az epochális oktatás alól, a főoktatást követő időszakban 10-12 óra között zajlik. A nyelvtanítás tulajdonképpen beszédtanítás és már az idegennyelv-tanulás kezdetétől kezdve beszélni tanulnak a gyerekek.

Az idegen nyelvek tanítása már az első osztályban megkezdődik. A gyerekek egyszerre kezdenek két idegen nyelvet tanulni, és azt a két nyelvet tanulják végig a Waldorf iskolák 12+1 éve alatt. Steiner kiemelte, hogy az idegen nyelvek tanulásának párhuzamosan kell történnie, mivel az egyik nyelv nagymértékben támogatja a másik nyelv tanulását. (Steiner, 2002. 124.) Fontosnak tartotta továbbá, hogy az angol és a francia nyelven kívül a gyerekek a latin és a görög nyelvvel is megismerkedjenek. Eleinte a latin nyelv tanulásának a bevezetését a 4. osztályra, a görög nyelvét a 6. osztályra tette, de ezt később úgy módosította, hogy mindkét nyelv tanulásának kezdetét az 5. osztályra javasolta (Steiner, 2003:168).

Rudolf Steiner eredeti koncepciójában a tanulandó idegen nyelvekként az angolt és a franciát határozta meg (Steiner, 2002:129). Itt azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy a koncepció első gyakorlati megvalósítása Németországban történt, azaz az első Waldorf-iskolát német nyelvterületen alapították, ami az idegen nyelvek választását is meghatározta. Ezen kívül Steiner temperamentum-tana a nyelvtanítási koncepcióját is befolyásolta. Abból a feltételezésből indult ki, hogy a nép-temperamentum jellege az egyes nyelvekben jut kifejeződésre (pl. az angol nyelv szerinte erősen flegmatikus), és összefüggést

feltételezett a tanulói temperamentumok és a tanulandó nyelvek kiválasztása között. Ennek ellenére nem tartotta ajánlatosnak azt, hogy a tanulandó idegen nyelvet a gyermek temperamentumának megfelelően válasszák meg, mert a gyermek nevelésének és tanításának a célja az, hogy ez által a gyermek előbbre jusson az életben, és ezért a gyerekeknek azt kell adni az iskolában, ami az előrehaladásához szükséges. Így a nyelvtanulás területén is olyan nyelveket kell választani, amelyek a gyermek előrehaladását szolgálják (Steiner, 2003:54-63).

A nyelvoktatás a Waldorf-iskolákban frontális oktatás formájában történik, melynek egyik oka az, hogy a nyelvek tanítása is az egész osztályban történik, aminek a létszáma viszonylag magas, és így nem biztosított a lehetőség más munkaszervezési formák alkalmazására. Az osztály együtt tartása a szociális képességek fejlesztése miatt elsődlegességet élvez a Waldorf-pedagógiában, ennek ellenére a nyelvtanítás terén 4., 5. osztálytól gyakran lehet találkozni a csoportbontással a magas létszámú osztályokban (Lesznyák & Cs. Czahesz, 1993:53).

A Waldorf-pedagógia kerettanterve

A magyarországi Waldorf-iskolák kerettanterve az antropozófia nyelvészleletén és Rudolf Steiner nyelvoktatási koncepcióján alapul, az előzőekben megfogalmazott nyelvtanítási alapelvek pedig a következőképpen jelennek meg a kerettantervben.

Az idegennyelv-tanítás során az anyanyelvtanulás mintáját követik, célját pedig összetetten értelmezik: a gyermek általános fejlődésének segítésén túl egyrészt cél az idegen nyelven történő kommunikáció kialakítása, azaz, hogy a gyermek megértse az idegen nyelvű írott és hallott szöveget, valamint ki tudja fejezni magát az adott nyelven szóban és írásban egyaránt. Másrészt pedig cél az adott idegen nyelvet beszélő nép karakterének, szokásainak, kultúrájának, földrajzának és történelmének megismerése. Annak az okát, hogy a Waldorf-iskolákban a gyerekek párhuzamosan két idegen nyelvet tanulnak, abban határozzák meg, hogy ez a rugalmas gondolkodást ösztönzi, és a különböző nyelveken keresztül különböző tapasztalás valósulhat meg (A magyarországi Waldorf-iskolák kerettanterve, 2013:145-147).

A Waldorf-iskolákban, mint ahogyan azt Steiner eredeti koncepciójában is meghatározta, az iskolába lépéstől kezdve két idegen nyelvet tanulnak a gyerekek. Az idegen nyelvi órák a főoktatást követő időszakban vannak. Bár az eredeti koncepció nem tesz különbséget első és második idegen nyelv között, ez a kerettantervben kimutatható: A két idegen nyelv közül az egyiket (Idegen nyelv 2.) csak a 12. évfolyamig, az első idegen nyelvet viszont a 13. évfolyamon is tanulják. Az idegennyelv-tanítás intenzitása az évfolyamokon felfelé haladva nő, és a 13. évfolyam kivételével mindkét nyelv esetében megegyezik: 1-8. évfolyamon évi 70 óra (kb. 2 óra/hét), 9-11. évfolyamon évi 102 óra, 12. évfolyamon 102 óra (kb. 3 óra/hét), 13. évfolyamon pedig az első idegen nyelvből 124 óra van egy év alatt (kb. 4 óra/hét).

A kerettantervben nem határozzák meg, hogy milyen idegen nyelveket kell tanítani a Waldorf-iskolákban, ennek megválasztása az iskolák hatáskörébe tartozik. A 24 magyarországi Waldorf iskola helyi tantervének a tanulmányozása alapján azonban megállapítható, hogy minden iskolában az angol az ún. „elsődleges nyelv”. Ezen kívül a német, a francia és a spanyol nyelvet tanulhatják a gyerekek.

A kerettantervben meghatározottak szerint a Waldorf-iskolákban van lehetőség a latin nyelv tanulására is, ez azonban a szabadon választható tárgyak közé tartozik 9-12. évfolyamon évi 34 órában (kb. 1 óra/hét) (A magyarországi Waldorf-iskolák kerettanterve, 2013:6-7).

Összegzés

Az Értékközvetítő és képességfejlesztő program és a Waldorf-pedagógia idegennyelv-tanítási koncepciójának vizsgálata alapján megállapítható, hogy mindkét program kerettantervének kidolgozásánál éltek a Nemzeti alaptantervben megfogalmazott ajánlástól való eltérés lehetőségével. Egy a saját idegennyelv-tanítási koncepciót szem előtt tartó alternatív tantervet dolgoztak ki az idegen nyelvek tanítására vonatkozóan, beleértve a tanítandó idegen nyelveket, azok számát, az idegennyelv-tanulás kezdetét, időtartamát és óraszámát is.

Az eredeti nyelvtanítási koncepciók kerettantervvel való összevetése alapján, megállapíthatjuk, hogy a Waldorf-iskolák a kerettantervben törekedtek Steiner eredeti koncepciójának megőrzésére és továbbvitelére, és csak kis eltérés mutatható ki a kettő között. Ennek okát abban látjuk, hogy az idegen nyelvek megválasztásánál az adott közösség anyanyelvét és nyelvtanulási igényét kell elsődlegesen szem előtt tartani, és ahhoz képest meghatározni a tanulandó idegen nyelvet, másrészt pedig figyelembe kell venni a helyi adottságokat és lehetőségeket is.

Az Értékközvetítő és képességfejlesztő program esetében már sokkal több eltérés volt kimutatható az eredeti koncepció és az ÉKP tanterv között, ami elsődlegesen a nyelvtanulás idejét és a nyelv választást érintette. Ennek oka egyrészt abban rejlik, hogy az Értékközvetítő és képességfejlesztő program idegennyelv-tanítási programjának kidolgozása után a kutatások tovább folytak és a tanterv készítésekor már azok eredményeit is figyelembe vették. Másrészt pedig a tanterv már tükrözi azt is, hogy a kísérleti programot az akkori igényekhez és elvárásokhoz igazítva, azokat figyelembe véve alakították ki.

Irodalomjegyzék

- ÉKP tanterve (2000). *Az Értékközvetítő és képességfejlesztő program teljes tanterve*. Pápa: Értékközvetítő és Képességfejlesztő Program Országos Központja.
- LESZNYÁK Márta, & Cs. CZAHESZ Erzsébet (1993). *Nyelvoktatás a Waldorf-iskolákban. Új Pedagógiai Szemle*, (11), 52-60.
- LIZAKOVSKY Éva, & ZSOLNAI József (1997). *Egy pedagógiai akciókutatás-sorozat megoldáskísérletei az ezredforduló válságszindrómáira. Idegen nyelvek oktatása. Modern Nyelvoktatás*, (3-4), 23-36.
- A magyarországi Waldorf-iskolák kerettanterve* (2013). Solymár: Magyar Waldorf Szövetség.
- STEINER, Rudolf (2002). *A nevelés művészetének szellemi-lelki alapjai*. Budapest: Genius Könyvkiadó.
- STEINER, Rudolf (2003). *A nevelés művészete. Szemináriumi beszélgetések és tantervi előadások*. Budapest: Genius Könyvkiadó.
- STEINER, Rudolf (2004). *A nevelés művészete: metodika-didaktika*. Budapest: Genius Könyvkiadó.
- ZSOLNAI József (1995). *Az értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógia*. Budapest: ÉKP Központ; Holnap Kkt.; Tárogató.